

Ніна Малолстова,
наук. співробітник НБУВ

Національна бібліотека Франції: основні напрями діяльності

Стаття присвячена одній з найвідоміших бібліотек світу, головній книгозбірні франкомовного простору, національному центру бібліотечної мережі країни – Національній бібліотеці Франції.

Розглядається історія її становлення, розвитку, основні напрями діяльності в сучасних умовах, зокрема, упровадження інноваційних технологій, відцифрування та інформатизація фондів, участь у національних, європейських та міжнародних проектах, книгообмінна діяльність.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека Франції, Національна бібліографія Франції, Генеральний каталог НБФ, Колективний каталог Франції, Цифрова бібліотека Галліка, Королівська бібліотека, «Указ Монпельє», Європеана.

The article is dedicated to one of the most famous libraries of the world, the major library of French language environment, the national centre of the country's libraries network.

Considered and analysed are the history of the foundation and development under modern conditions, some aspects its innovative activities: implementation of new technologies, digitization and national policy regarding digital preservation of documentary heritage, participation in European, international and national digitization projects, bookexchange activities etc.

K e y w o r d s: The National library of France, «Bibliographie nationale de France», Catalog general of the NLF, Catalog collective of the France, «Ordonnance de Montpellier», Digital library Gallica, Europeana, Royal Library.

Національна бібліотека Франції (далі – НБФ) одержала нинішню назву відповідно до декрету уряду від 3 січня 1994р.¹ Вона є центром національної бібліотечної мережі та бібліографії, має статус публічної установи. НБФ позиціонує себе серед найбільш відомих бібліотек світу як за кількісними показниками, так і за цінністю своїх унікальних фондів.

Основними завданнями Бібліотеки є збирання, архівування та збереження фондів національного надбання з усіх галузей знання, головним чином, франкомовні видання, або ті, що стосуються історії та цивілізації Франції (Gallica). Крім того, вона поликана забезпечувати доступ до більшості своїх колекцій, відповідно до чинних положень законодавства про інтелектуальну власність.

Національна книгозбірня країни опікується комплектуванням фондів як шляхом одержання обов'язкового примірника документів (далі – ОП),

¹ У 1993р. відбулося об'єднання Національної бібліотеки у Парижі з Бібліотекою Франції в одну установу.

так і за рахунок інших джерел – закупівлі, передплати періодичних видань, книгообміну, дарунків та ін. До її функцій належать збереження колекцій і забезпечення читачам доступу до них, ведення системи каталогів та інформаційно-довідкове обслуговування користувачів, співробітництво з іншими установами на національному та міжнародному рівнях, участь у дослідницьких програмах у ранзі наукової установи тощо.

У колекціях НБФ налічується понад 30 млн одиниць зберігання, у т. ч. понад 14 млн книг та інших друкованих матеріалів, 360 тис. назв періодичних видань, 250 тис. рукописів, 12 тис. інкунабулів, 530 тис. монет і медалей, понад 800 тис. карт і планів, 900 тис. аудіовізуальних матеріалів тощо, що свідчить про різноманітність і багатство спадщини, яку вона зберігає.

Фонди бібліотеки розміщені у восьми бібліотечних комплексах Парижа та його передмість, у т. ч. у сформованому до 1750 р. всесвітньо відомому ансамблі по вул. Рішельє, де зберігається Ко-

ролівська бібліотека. У 1994 р. на лівому березі Сени було побудовано новий бібліотечний комплекс, який одержав ім'я Ф. Міттерана.

До складу НБФ також входять:

Бібліотека Арсеналу, основу якої становить унікальне зібрання літератора-бібліофіла і колекціонера маркіза де Польми (перші відомості про нього зустрічаються у 1754р.), там зберігається колекція графа д'Артуа (король Карл X), а також зібрання, конфісковані у монастирів, приватних осіб та емігрантів під час Великої французької революції 1789–1794 рр.;

Відділ театрального мистецтва, де зберігається унікальне зібрання відомого колекціонера-бібліофіла О. Ронделя, яке він подарував бібліотеці у 1920 р.;

Будинок-музей актора і режисера Ж. Валері в Авіньйоні – нині регіональний центр документації та просвітницької роботи;

Бібліотека-музей Опері, утворена при Королівській музичній академії (заснована у 1669 р.), розміщується у приміщенні Оперного театру, доступна читачам з 1878 р. Крім того, багато залів для проведення конференцій, виставок, демонстрації фільмів, прослуховування звукозаписів. До структури бібліотеки входять також численні майстерні, об'єднані у п'ять центрів консервації та реставрації.

НБФ – величезна скарбниця унікальних колекцій, передусім найбільших у світі зібрань середньовічних рукописів, інкунабулів, гравюр, античних монет, друківаних видань, які на десятки років випередили першодруки Й. Гутенберга, а також найцінніших стародруків XVI ст., більшість з яких шедеври поліграфічного оформлення (оправи, шрифти, ілюстрації). Значну частину масиву рукописів становлять твори найвідоміших французьких письменників Ф.-М. Вольтера, Д. Дідро, В. Гюго, Е. Золя, Г. Флобера, Р. Роллана, Ж.-П. Сартра, а також рукописи і партитури Моцарта, Бетховена, Бізе, Гуно та ін.

У фондах НБФ також представлена україніка, але колекція її не виділена окремо, тому інформації щодо її кількісного складу немає. Проте документальні джерела засвідчують, що тут знаходяться українські енциклопедичні та довідкові видання, наукові публікації з гуманітарних наук, передусім з літератури, мови, історії, численні твори Т. Шевченка, І. Франка, Г. Сковороди, І. Котляревського, М. Костомарова, П. Куліша, Г. Косинки, О. Дея та ін.

У 1996 р. у новоствореному бібліотечному комплексі ім. Ф. Міттерана було відкрито читальний зал східних та слов'янських літератур, в яко-

му україніка була представлена невеликою (понад 500 прим.) кількістю довідкових видань та авторських текстів.

На думку дослідниці Р. С. Кириченко, у фондах французької книгозбірні згадується україніка, починаючи з часів Київської Русі і до сучасності (за французькими законами про ОП всі франкомовні видання повинні надходити до фондів НБФ). Основну частину україники становлять друковані видання XVI ст., які свідчать про внесок українців у національну та світову культуру. У цьому плані заслуговують на увагу дві публікації Г.-Л. де Боплана² «Опис України провінції Королівства Польщі від кордонів Московії до Трансильванії... Їх звичаї, спосіб життя, ведення війн. – Руан: Капілон, 1660» та «Аннали Малоросії, або Історія запорозьких козаків України, так званої Малоросії. З початку заснування до наших днів. Скорочена історія гетьманів та козаків. – Париж: Кюре, 1780».

Окремих видань про Україну в НБФ небагато, але згадки про неї виявлені як у французьких енциклопедичних виданнях XIX ст. («Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» та «Encyclopédie du gens du monde, répertoire universel des sciences, des lettres et des arts»), так і в офіційних виданнях про окремі країни: (Лавісс Е., Рамбо А. Загальна історія з IVст. до наших часів. Т. 1–12 (1893–1901); Вольтер Ф.-М. Історія Росії за Петра Великого (1759–1763); Мішле Ж. Історія Франції Т. 1–17 (1817–1853); Левек П.-Ж. Історія Росії. Т. 1–8 (1812); Ренан Ж. Історія виникнення християнства (1863–1883).

У НБФ зберігаються також твори представників української діаспори П. Борщака, В. Січинського, А. Жуковського, В. Косика та ін.

Згадки про Україну трапляються також у журналах і газетах, починаючи з XVIIст. При детальному перегляді фонду французької періодики de visu було визначено 17 назв. Серед них: «Les annales des nationalités», «Annuaire des traditions populaires», «Anthropologie», «Archives des missions scientifiques et littéraires», «Revue des deux mondes» та ін.

Основою колекцій НБФ вважається рукописне зібрання королівської родини (917 рукописів), яке бібліофіл Карл V (1364–1380), за порадою тогочас-

² Гійом-Левассер де Боплан народився бл. 1600 р. у Нормандії – помер 6.12.1673 р., французький військовий інженер. У 1630–1648 рр. перебував на службі польського уряду, займався будівництвом фортець на території сучасної Західної України. Склав карту України, використовуючи власні виміри. Автор численних записів про Україну.

них прогресивних діячів, вирішив об'єднати у колекцію, котра згодом стала доступною для вчених і дослідників. Це зібрання одержало статус невідчужуваного майна, тобто воно могло передаватися лише у спадок і було розміщено у Луврі. Її хранителем призначили Жілля Малле, який залишався на цій посаді впродовж 42 років (1369–1411). На жаль, спадкоємець цієї колекції Карл VI не зміг зберегти її цілісною. Вона була продана герцогу де Бедфорду, а той переправив її до Англії. Через декілька років колекція повністю розпорошилася³.

Людовик XI (1461–1483) частково реконструює це зібрання за рахунок цінних рукописів і стародруків, захоплених під час завойовницьких війн, особливо з Італією. Його спадкоємці Карл VIII і Людовик XII продовжують цю політику. За їх правління до зібрання додаються бібліотеки королів Арагонських з Неаполя, родин Сфорца і Вісконті з Мілана, де знаходилися цінні грецькі рукописи, інкунабули, першодруки Гутенберга, рукописи Петрарки, численні античні тексти тощо. Королівська бібліотека більше не розпорошується, тому 1480 р. може вважатися роком започаткування цієї бібліотеки, незважаючи на те, що в деяких енциклопедичних виданнях (зокрема в «Енциклопедичному словнику Мейєра») називається інша дата – 1518 р.

Апогей розвитку Королівської бібліотеки припадає на час правління Франциска I (1515–1547). У 1522 р. у галереї замку Фонтенбло він приєднує до своєї колекції книгозбірні герцогів Ангулемських та династії Бурбонів. Хранителем цієї бібліотеки упродовж 1522–1540 рр. був письменник-гуманіст, перекладач Гійом Бюде.

Особливо важливою подією за правління Франциска I вважається підписаний ним 28 грудня 1537 р. так званий «Указ Монпельє». Монпельєрський едикт зобов'язував книговидавців і книгодрукарів передавати до королівської бібліотеки примірник своєї продукції, тобто фактично запроваджувалася система безкоштовного обов'язкового примірника видань⁴.

У 1567 р. Королівську книгозбірню перевозять до Парижа. За правління Людовика XIV її розміщу-

ють у Луврі, а після його смерті – у сусідньому будинку, який раніше належав кардиналу Мазаріні. Міністр двору Людовика XIV, відомий державний діяч Ж. Б. Кольбер (1619–1693) приділяв велику увагу діяльності бібліотеки, вважав її, як і типографію та Академію наук, королівською гордістю (до речі, Академія наук Франції упродовж 1666–1669 рр. містилася у приміщенні бібліотеки).

Свій слід в історії Королівської бібліотеки залишила Велика французька революція. Її фонди у цей час поповнилися численними надходженнями з конфіскованих бібліотек монастирів і знаті. У 1792 р. Конвент надав їй статус Національної.

У 1830 р. фонди колишньої Королівської бібліотеки налічували вже 460 тис. книг і 80 тис. рукописів.

Наприкінці грудня 1857 р. Наполеон III утворює комісію для перевірки роботи бібліотеки (яка на той час вже мала назву Імператорська). Комісію очолив сенатор, письменник, видатний діяч культури Проспер Меріме (1803–1870). Після 3-місячної перевірки імператор отримав звіт, в якому П. Меріме дав негативну оцінку роботи установи та висловив свої зауваження щодо її поліпшення. Відповідно до декрету від 14 липня 1858 р., модернізацію та реконструкцію бібліотеки проводив архітектор Леопольд Деліль, який згодом був призначений її директором. Під його керівництвом 54 різних каталоги були об'єднані в єдиний алфавітний каталог, котрий розпочали друкувати у 1897 р. Згодом він отримав назву «Генеральний каталог друкованих книг Національної бібліотеки».

На початку XX ст. спостерігається деяке скорочення кількості надходжень до бібліотеки, що пояснюється недостатнім її фінансуванням. Далися взнаки військові дії та наслідки Першої світової війни. Проте вже в 30-х рр. НБФ розпочинає роботу щодо централізації діяльності французьких бібліотек, а також підпорядкування собі деяких служб, які існували окремо (зокрема, служби міжнародного книгообміну, служби закупівлі книг для французьких бібліотек, бюро інформації щодо бібліотек). У 1933 р. розпочалися роботи над «Коллективним каталогом періодичних видань» (*Catalogue collectif des périodiques*).

Під час Другої світової війни керівник бібліотеки Жюльєн Кен намагався вивести найбільш унікальні фонди бібліотеки до вільної від бойових дій зони, проте у липні 1940 р. його звільнили з посади і заарештували. Після закінчення війни⁵ завдяки його зусиллям була завершена централізація французьких бібліотек. Відповідно до декрету від 18 серпня

³ Хоча на той час ця колекція не була найбільшою (бібліотека Сорбонни вже мала 1720 книг).

⁴ У цьому документі зазначається, що він виданий для того, «щоб книжки та їх зміст не зникали з людської пам'яті та слугували здійсненню контролю за друкованими виданнями, у т. ч. працями іноземних авторів, виданих у Франції».

⁵ Жюльєн Кен обіймав посаду керівника НБФ до 1964 р.

1945 р., утворили Дирекцію бібліотек Франції під егідою Міністерства національної освіти на чолі з генеральним директором Національної бібліотеки. Жюльєн Кен істотно модернізував структуру книгозбірні, утворив спеціалізовані служби за мовами та галузями знання.

У 1952 р. було розпочато роботу над «Коллективним каталогом іноземних книг» (Catalogue collectif des ouvrages étrangers. CCOE) та «Переліком поточних періодичних видань у бібліотеках Франції» (Inventaire permanent des périodiques étrangers en course. IPPEC). Незважаючи на брак коштів, Жюльєн Кен підтримує ініціативу щодо удосконалення збереження фондів за допомогою мікрофільмування найбільш цінних видань. За його участю створюється Дослідницький центр зі збереження графічних документів та Асоціація з питань збереження і фотографічного репродукування преси.

Починаючи з 80-х років ХХ ст. НБФ велику увагу приділяє автоматизації бібліотечних процесів. Завдяки участі установи у підготовці «Бібліографії Франції» (Bibliographie de la France) у 1975 р. вдалося автоматизувати її розділ «Офіційна частина. Книги». Тепер з'явилася можливість забезпечувати безкоштовно друкованими картками 140 бібліотек і служб мережі. У 1981 р. завершилася підготовка «Генерального каталогу друкованих книг Національної бібліотеки». Всього вийшло 231 том. До речі, всі вони представлені у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

У наступні роки поточна каталогізація забезпечувалася за допомогою трьох інформатизованих бібліографічних баз:

BN–OPALE (Bibliothèque nationale–Organisation pour l'accès au livre et à l'écriture) існувала з грудня 1987-го до лютого 2002 р. Була надана у користування читачам у лютому 1988 р. Виконувала функції каталогізації та управління каталогами книг і періодичних видань, картотеками авторитетних даних, бібліографічного пошуку; замовлення та пропозиції нових надходжень, редагування «Bibliographie de la France». Додаток № 1. Серіальні видання тощо.

BN–OPALINE існувала з 1987-го до 2007 р. Використовувалася головним чином у спеціалізованих відділах НБФ, доступна у читальних залах та мережі. Вона акумулювала понад 1 млн 200 тис. записів карт, планів, естампів, фотографій, аудіовізуальних матеріалів, музичних друкованих видань тощо.

GEAC-Libre accès (вільний доступ) існувала майже 10 років (1992–2002 рр.). Завдяки їй було створено каталог колекцій у читальних залах

бібліотечного комплексу ім. Ф. Міттерана та відцифрованих колекцій.

З 2002 р. бази BN–OPALE і GEAC-Libre accès об'єднали, а дані бази BN–OPALINE поступово інтегрувалися у генеральний алфавітний каталог НБФ, який до 2008 р. мав назву BN–OPALINE PLUS.

З 1991 р. активно реалізується амбіційний проєкт щодо ретроспективної конверсії традиційних каталогів: друкованих видань від початку книгодрукування і до 1969 р., звуконосіїв та аудіовізуальних матеріалів, спеціалізованих колекцій (карти і плани, естампи і фотографії, документи сценічного мистецтва).

Генеральний каталог НБФ (далі – ГК) (Le catalogue général de la BNF) існує з 1998 р. Він є генеральним мультимедійним каталогом. Станом на 31 березня 2012 р. ГК включав 11 559 635 бібліографічних записів, у т. ч. 8 396 666 записів друкованих документів, 1 115 973 аудіовізуальних матеріалів, 690 919 друкованих періодичних видань, 535 889 іконографічних і 323 686 картографічних документів тощо. У ньому відображені описи всіх колекцій, які є у книгосховищах або у вільному доступі бібліотечного комплексу ім. Ф. Міттерана і частково всіх інших книгозбірень НБФ.

ГК включає також 4,7 млн авторитетних записів, які гарантують більш цілеспрямований доступ (автора, назви і галузі знання) до бібліографічних записів. Крім того, каталог пропонує документальні специфічні записи, зокрема спектаклів (театральних п'єс, фільмів, музичних комедій тощо), які дають змогу знайти доступ до відповідних документів.

До ГК інтегруються також записи нелатинськими літерами, але, на жаль, лише у формі транслітерації.

Як вже згадувалося, фонди НБФ поповнюються з різних джерел надходження – обов'язкові примірники, закупівлі, дари. Першорядне місце серед них належить обов'язковому примірнику документів. Цей процес був урегульований ще у 1537 р. королем Франциском I у так званому «Указі Монпельє». Тут Франція значно випередила інші країни. У Швеції закон про ОП був прийнятий лише у XVIII ст., Великій Британії – XIX ст., а в інших країнах такі законодавчі акти набули чинності лише у ХХ ст.

На даний час поповнення фондів НБФ за рахунок ОП регулюється Законом уряду від 1 січня 1994 р. (ст. 1.131.1–1331 та R131.1 – R133.1) з доповненнями у 1995, 1996 та 2006 рр. Цей законодавчий акт ґрунтується на двох фундаментальних принципах: обов'язковість і вичерпна повнота, які сприяють формуванню національного книжкового надбання та здійсненню контролю за видавничою

продукцією. Звичайно, пріоритетність цих принципів змінювалася залежно від політики держави, також змінювалися види документів, на які поширювалася дія цього закону.

Національна бібліотека Франції спочатку як королівська, а потім як імператорська, завжди мала привілеї щодо одержання та збереження ОП. Надходження з цього джерела з року в рік зростали: у 1780 р. надійшло 390 прим., у 1880 – 12 тис. 444, а на початку 80 років ХХ ст. масив документів становив приблизно 40 тис. книг і брошур, 20 тис. офіційних видань, 1,5 млн примірників періодики, 1 тис. 700 карт і планів, 23 тис. естампів та фотографій, 500 медалей, 2 тис. 900 музичних матеріалів, 14 тис. звукозаписів, 1,5 тис. відеозаписів, 1,5 тис. кінофільмів. У 2011 р. НБФ одержала за цим джерелом 70 тис. 109 книг, 319 тис. 203 прим. періодичних видань, 26 тис. 156 аудіовізуальних документів і т. д.

Книгозбірня одержує обов'язковий примірник усіх видів друкованої продукції, як правило, у двох примірниках, за винятком малотиражних видань (менше 300 прим.), які надходять в одному примірнику. Один примірник друкованого видання передається до відповідного відділу НБФ (за спеціалізацією), а другий – перерозподіляється між 66 бібліотеками національної мережі. Наприклад, у 2011 р. бібліотекам було передано 15 тис. 359 книг і 1 тис. 958 назв журналів.

Читальні зали книгозбірні можуть одночасно прийняти 3 тис. 766 відвідувачів (щоденно установа у середньому обслуговує 3 тис. 250 відвідувачів). Найбільшими є два читальні зали новоствореного бібліотечного комплексу ім. Ф. Міттерана. Вони розташовані у верхній та нижній частинах саду цього комплексу. У читальному залі «верхнього саду» одночасно може працювати 1642 читачі, а у читальному залі «нижнього саду» (розрахованому на науковців) – 1672.

Інші читальні зали НБФ – по вул. Рішельє і Лувау, Арсеналу та Опері розраховані лише на 352 робочих місця. На сайті Бібліотеки у 2011 р. було зафіксовано 56 тис. 462 відвідування (щодня 898 тис. 482 стор.), у т. ч. до сайта Gallica 25 тис. 524 щодня (424 тис. 842 стор.).

Національна бібліотека Франції активно співпрацює з іншими книгозбірнями, у т. ч. зарубіжними. Поглиблені партнерські стосунки налагоджено передусім з бібліотеками франкомовних країн. На національному рівні вона є центром мережі французьких бібліотек, так званих «асоційованих бібліотек», до якої входить 187 книгозбірень. Їх можна розділити на дві групи:

- бібліотеки, яким НБФ перерозподіляє ОП;
- бібліотеки, які контактують з НБФ з усіх найважливіших питань бібліотечної справи (національна програма відцифрування фондів, розроблення нових баз даних, ретроспективна конверсія, оцінка старих фондів тощо).

Для проведення роботи з мережею національних бібліотек НБФ одержує додатково дотації від Міністерства освіти і комунікацій.

Здійснюється також співробітництво на базі створення і ведення Колективного каталогу Франції (Catalogue collectif de France. CCFr.), на основі опису колекцій, введення їх до мережі каталогів та до сайтів Gallica. Ведення цього каталогу дає змогу користуватися Генеральним алфавітним каталогом НБФ, колективним каталогом французьких університетських бібліотек (SUDOC) та іншими каталогами. У 2011 р. до CCFr. було 561 тис. 394 звертання, а наприкінці 2012 р. ця цифра сягнула 26 млн записів.

НБФ бере участь у понад 50 європейських проектах. Найбільш відомий серед них Europeana (електронна Європейська бібліотека), започаткований ЄС ще у листопаді 2008 р., розроблений CENL (Конференція європейських національних бібліотек)⁶.

У 2011 р. в Europeana брали участь 1,5 тис. бібліотек, музеїв, науково-дослідних центрів, у т. ч. 27 національних бібліотек країн Європи. Її фонди налічують вже понад 15 млн відцифрованих одиниць зберігання.

Національна бібліотека Франції бере участь і в інших європейських проектах, зокрема у тих, які опікуються створенням відцифрованого репертуару спеціалізованої тематики, а також проводять цілеспрямовану політику щодо відбору документів для Europeana, а саме:

- VHL Europe (Biodiversity Heritage Literature) – травень 2009 – квітень 2012. Мета цього проекту – створення електронної бібліотеки на основі біорізноманітності і поповнення баз даних з урахуванням біологічних видів для підвищення наукової пропозиції Europeana. НБФ бере в цьому процесі участь як постачальник матеріалу: станом на 2011 р. внесок Бібліотеки вже становить понад 938 тис. сторінок;
- Europeana Regia (Королівська Europeana) – січень 2010 – травень 2012 – проект розробле-

⁶ CENL була утворена за ініціативою національних бібліотек держав ЄС і Ватикану для підвищення ролі і значення національних бібліотек. CENL сприяє подальшому розвитку Інформаційної служби європейських бібліотек т. зв. «The European Library. TEL» і разом з нею бере участь у проекті.

ний для утворення віртуальної бібліотеки королівських рукописів як середньовічних, так і часів Відродження. НБФ спільно з 15 французькими бібліотеками здійснювала роботу щодо специфікації та інтеграції метаданих, управління відцифруванням. У 2011 р. з запланованих 874 рукописів було опрацьовано 584;

- Europeana Collections 1914–1918 (травень 2011 – квітень 2014) – координується Державною бібліотекою у Берліні. Його мета – створення відцифрованого тематичного корпусу видань щодо Першої світової війни. Цей проект і відібрані матеріали були презентовані різними французькими бібліотеками в рамках національного дня інформації та обміну під назвою «Відцифровувати національне надбання у зв'язку зі століттям Першої світової війни», організованого за підтримки Національної та університетської бібліотеки у Страсбурзі 16 грудня 2011 р.

У рамках багатостороннього співробітництва НБФ бере участь у Франкомовній інформатизованій мережі (RFN – Réseau francophone numérique), зокрема в її Генеральній асамблеї 1 листопада 2011 р., яка визначила критерії та можливості відбору матеріалу для відцифрування.

Бібліотека вже тривалий час співпрацює з IFLA (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та організацій). У серпні 2011 р. 15 представників французьких бібліотек брали участь у щорічному конгресі у Пуерто-Рико, на якому дискутувалася тема «Бібліотеки за межами бібліотек: інтеграція, інновація та інформація для всіх». З 1992 р. вона долучається до реалізації програми IFLA Preservation and Conservation (PAC), головною метою якої є довготривале збереження бібліотечних і архівних документів на всіх видах носіїв. У рамках цієї програми виходить журнал «International Preservation News», систематично проводяться обміни досвідом роботи у цій галузі (у 2011 р. НБФ відвідали 30 реставраторів лише з Москви). Тут також організуються постійні стажування фахівців з питань реставрації та збереження рукописів.

Одним з головних векторів діяльності НБФ щодо забезпечення доступу до власних фондів є, започаткована у жовтні 1997 р., цифрова бібліотека Gallica, яка включена до найважливіших програм відцифрування. Матеріалів про цю унікальну бібліотеку достатньо, тому зупинимось лише на деяких основних моментах цієї програми.

Спочатку на її сервері налічувалося 2 тис. 500 книг, відцифрованих у формі зображень, а також 250 книг – у текстовій формі (з бази Frantext) Національного

інституту французької мови. Книги були систематизовані за галузями знань у хронологічному порядку і з врахуванням їх інформаційної цінності. Нині це енциклопедична, раціонально укомплектована бібліотека. Вона надає безкоштовний доступ до всіх типів носіїв інформації: друканих (монографії, журнали і преса) у формі зображень і у текстовому варіанті, рукописів, звукозаписів, іконографічних документів, карт і планів.

За своїми новітніми технологіями, постійним поповненням документів, зв'язками з бібліотеками-партнерами Gallica є однією з найбільш відцифрованих бібліотек, які доступні в Інтернеті.

У проекті Gallica, поряд з НБФ, беруть участь книгозбірні її мережі, а також інші французькі бібліотеки, музеї, архіви тощо. Ресурс Gallica включає франкомовні документи з усіх галузей знання, різних хронологічних періодів. Хоча перевага надається документам XIX ст. До Gallica включаються також твори найвідоміших іноземних класиків мовою оригіналу або у перекладі на французьку мову.

Різноманітність матеріалів, кількість відвідувань сайту Gallica постійно зростають. Якщо наприкінці 1999 р. було відцифровано 100 тис. томів і 300 тис. зображень, у т. ч. третину матеріалів XIX ст. (з фондів НБФ і з інших державних і приватних бібліотек, музеїв, установ), то вже 10 лютого 2010 р. Gallica пододала мільйонний рубіж, а 29 липня 2011 р. – півторамільйонний.

У 2011 р. щомісяця відцифровувалося 27 тис. нових документів. Кількість заіндексованих і доступних документів як на сайті НБФ, так і на сайтах її численних партнерів вже наприкінці 2011 р. досягла 1,6 млн (порівняно з 2010 р. зросла на 24 %). З фонду НБФ на сайті Gallica вже розміщено 234 тис. 322 монографії, 827 тис. 912 прим. періодичних видань, 372 тис. 024 зображень, 22 тис. 309 карт і планів, 11 тис. 271 рукопис, 6 тис. 386 музичних партитур, 1 тис. 923 звукозаписи.

Також динамічно зростає число звертань до сайту Gallica. Якщо у 2009 р. їх було 4 006 650, у 2010 – 7 393 924, то у 2011 р. вже – 9 485 603.

Національною бібліотекою Франції накопичено великий досвід проведення книгообміну. Перший документ, в якому повідомляється про обмін книгами між бібліотеками Франції, датований ще 1694 р. Відділ міжнародного книгообміну (ВМК) Національної бібліотеки – один з найстаріших у Європі. Він був утворений при Міністерстві освіти 1877 р.

У 1935 р. відповідальність за організацію ВМК було покладено на Національну бібліотеку. Його навіть ввели до книгозбірні, однак функціонально

він був як і раніше підпорядкований Департаменту нових надходжень Міністерства освіти.

Лише після Другої світової війни тодішній генеральний адміністратор Національної бібліотеки Жюльєн Кен, маючи особливі повноваження, перетворив його у самостійний підрозділ, наділивши його функціями центру книгообміну французьких бібліотек. Його фахівці брали участь у розробленні нової конвенції з міжнародного книгообміну, яку ухвалила Генеральна конференція ООН з питань освіти, науки і культури на своїй 10-й сесії, а також входили до складу відповідних комісій IFLA, ЮНЕСКО та ін.

Книгообмінні зв'язки НБУВ з науковими установами та бібліотеками Франції були започатковані ще у 20-х роках ХХ ст. Вони мають свою історію, свої традиції. Весь період книгообмінних контактів з французькими партнерами умовно можна поділити на такі хронологічні періоди: 1923–1940 рр.; 1941–1955 рр.; 1956–1990 рр.; 1991 – дотепер.

На першому етапі книгообмінні контакти вдалося встановити з Національною бібліотекою Франції; Інститутом слов'язознавства у Парижі; Національною та університетською бібліотекою у Страсбурзі; численними університетами; редакціями журналів; науковими товариствами, у т. ч. Асоціацією науково-промислової документації, Національним товариством з природничих і математичних наук, Французькою асоціацією сприяння прогресу науки.

Кількість французьких партнерів з МКО наприкінці 1940 р. досягла 140 організацій. Таке зростання пояснюється тим, що серед наших партнерів були зарубіжні установи, яким академічні інститути надсилали свої журнали через посередництво НБУВ.

Упродовж 1941–1945 рр. Бібліотека безпосередніх книгообмінних контактів з Францією, як і з іншими зарубіжними країнами, не підтримувала. МКО здійснювався через посередництво Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна у Москві, Бібліотеки Академії наук СРСР у Ленінграді, частково Всесоюзного товариства культурних зв'язків з закордоном, а передплатою за валютні асигнування займалися В/О «Міжнародна книга» та Книжковий відділ Академії наук СРСР.

Третій період розпочинається з 1956 р., коли НБУВ одержала право безпосереднього книгообміну зі всіма науковими установами і бібліотеками світу. Розквіт книгообмінних зв'язків з Францією припадає на 60–80 рр. минулого століття. В цей час встановлюється книгообмін з численними французькими організаціями, серед них Інститут Франції (Французька академія наук), Національний центр наукових досліджень, Центр ядерних досліджень у Сакле. Во-

ни надсилали до Бібліотеки свої видання у кількох примірниках, а також комплекти журналів за минулі роки. Налагоджувалися контакти з бібліотеками, обмін з якими проводився ще з довоєнних часів (Національна бібліотека Франції, Інститут слов'язознавства, Бібліотека Сорбонни і т. д). Також вдалося встановити обмін з окремими вченими країни, які, в свою чергу, впливали на розширення книгообмінних зв'язків з тими установами, де вони працювали.

Кількісне співвідношення складу організацій-партнерів НБУВ з книгообміну, вибірково одержаної та відправленої літератури відображає нижченаведена таблиця.

Роки	Кількість партнерів	Надіслано літератури	Одержано літератури
1961	54	1132	2166
1970	96	3922	3610
1980	118	4017	4341
1990	96	2857	1628
2000	57	949	635
2010	36	–	249

Як свідчить таблиця, апогеєм розвитку книгообміну з Францією був 1980 р.

1991 – дотепер. Останнє десятиріччя ХХ ст. виявилось досить складним для проведення МКО. Насамперед, далися взнаки суспільно-політичні події як в Україні, так і в усьому світі, зокрема розпад СРСР, проголошення незалежності України, нові засади економічних відносин і пов'язана з цим реорганізація всієї системи фінансування. У першому десятиріччі ХХІ ст. кількісні показники книгообміну з Францією продовжували погіршуватися. Цю тенденцію посилювало невпинне зростання цін на міжнародному книжковому ринку, перехід вітчизняних книговидавців на договірні ціни, зменшення обсягів друкованої продукції НАН України тощо. Але на зменшення кількості партнерів і надходжень літератури справила вплив і така обставина: багато журналів почали виходити в електронному вигляді.

Однією з причин спаду обсягів книгообміну з науковими установами і бібліотеками Франції є недостатнє фінансування регулярних поштових відправлень, що породжує численні скарги наших партнерів. На жаль, не всі організації-партнери витримали випробування часом. Станом на 1 січня 2013 р. у НБУВ залишилося 36 французьких організацій, серед них – дві національні бібліотеки, три академії наук, 13 наукових товариств, 10 наукових інститутів, чотири університети, три редакції журналів, один національний музей природничої історії.

Найактивнішим партнером НБУВ з книгообміну

у Франції була і залишається Національна бібліотека Франції. Книгообмінні стосунки з цією установою завжди були доброзичливими, незважаючи на різні негаразди.

НБФ заінтересована в одержанні від нашої бібліотеки літератури гуманітарного профілю. Французькі колеги виявляють підвищений інтерес до літературних творів українських авторів. Упродовж 1997–2000 рр. на адресу НБФ були надіслані всі опубліковані томи літературної серії «Бібліотека української літератури у 80 томах», зокрема це твори Лесі українки, І. Нечуя-Левицького, Г. Сковороди, С. Руданського, М. Коцюбинського, О. Довженка, О. Вишні, Ю. Яновського, Б. Антоненка-Давидовича та багатьох інших.

Крім того до НБФ регулярно надсилалися списки-пропозиції книг з обмінного фонду, які користуються за кордоном великим попитом. З 1997-го по 2000 р. до французької книгозбірні надіслано 335 книг (одержано 338). Серед одержаних видань слід особливо відзначити 231 том фундаментального видання «Каталог друкованих книг Національної бібліотеки» (*Catalog général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale*), «Каталог інкунабулів Національної бібліотеки» (*Catalogue des incunables. CIBN*) у двох томах (сім випусків). Від НБФ ми регулярно отримували книги з усіх галузей знання за нашими замовленнями, а також ті видання, що відбиралися із запропонованих списків.

Стосовно ж обміну журналами, то їх репертуар з року в рік поступово зменшувався з обох сторін (внаслідок обмеженого фінансування). На 2013 р. НБФ передплатила для нашої бібліотеки такі журнали: «*Economie et politique*», «*Livres de France*», «*Art et décoration*», «*Population*», «*Revue francophone de gériatrie et de gériologie*», «*Chroniques de la Bibliothèque nationale de France*», які, до речі, регулярно надходять.

З боку НБУВ до Національної бібліотеки Франції, відповідно до існуючої домовленості, повинні надсилатися у 2013 р. журнали «Вісник Національної академії наук України», «Бібліотечний вісник», «Народна творчість та етнографія», «Українська мова», «Філософська думка», «Економіка України». На жаль, їх відправлення до цього часу затримується. Бібліотека не має змоги передплатити для НБФ навіть ті журнали, які вона отримувала від нас раніше: «Київ», «Нові видання України», «Право України», «Народне мистецтво», «Пам'ять століть». Незважаючи на всі ці негаразди, ми не втрачаємо оптимізму і сподіваємось на стабілізацію у найближчий час книгообміну з

Національною бібліотекою Франції. Адже вона, як бачимо, є однією з найвідоміших установ світу як за кількістю, так і унікальністю фондів. Її багатогранна діяльність щодо поповнення, збереження духовних надбань французького народу, досвіду упровадження у бібліотечну практику нових технологій, наукова, видавнича та культурно-просвітницька діяльність становлять великий інтерес. Національна бібліотека Франції бере участь у численних національних і міжнародних проектах, зокрема *Gallica* та *Europeana*. Про високий авторитет цієї книгозбірні свідчить той факт, що її президент Бруно Расен у 2011 р. був обраний президентом CENL, а згодом – президентом електронної бібліотеки *Europeana*.

Список використаних джерел

1. Библиотечная энциклопедия. – М. : «Пашков дом», 2007. – С. 1101–1102.
2. Бодике М. Обязательный экземпляр // Библиотеки за рубежом / сборник. – М. : «Рудомино», 1995. – Вып. 4. – С. 55–62.
3. Большая энциклопедия в шестидесяти двух томах. – М.: «Терра», 2006. –Т. 32. – С. 5; Т. 6. – С. 105.
4. Звіти Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів 2006–2012 рр.
5. Кириченко Р. С. Франкомовна україніка кінця XVII – початку XX ст. у бібліотечних колекціях України : походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція / автореф. дис. ... канд. істор. наук. – К., 2005.
6. Лётёв Ж. Отдел международного книгообмена Национальной библиотеки в Париже // Библиотековедение и библиография за рубежом : сборник. – М., 1977. – Вып. 65. – С. 20–23.
7. Організація міжнародного книгообміну (книгообмін з закордоном). К. : Б-ка АН УРСР, 1936. – С. 17–18.
8. Пояснювальні записки до звітів Відділу комплектування іноземною літературою 1960–2005 рр.
9. Шевальє Е. Национальная библиотека в Париже и ее автоматизация // Библиотековедение и библиография за рубежом : сборник – М., 1990. – Вып. 124. – С. 91–98.
10. Bibliothèque nationale de France. Rapport annuel 2005.
11. Bibliothèque nationale de France. Rapport annuel 2011.
12. Blasselle B. La Bibliothèque nationale. – Paris : Press univ. de France, 1993. –126 p.
13. Grand dictionnaire encyclopédique Larousse. – Paris. Librairie Larousse, 1982. – Т. 2 : Beaucens a Christian. – P. 1230.
14. Guide pratique de la Bibliothèque nationale. – Paris, 1989. – 99 p.
15. Meyers enzyklopädisches Lexikon in 25 Bänden. – Mannheim a.o. : Bibliogr. Inst., 1972. – Bd. 4 : Bes – Buc und I. Nachtrag. – S. 133.